

A televízió szocializációs hatása, gyerekek a képernyő előtt

KEM 193

Tartalomjegyzék:

Bevezetés	3
1. A televízió szerepe életünkben	5
1.1. A média funkciói	6
1.2. Tévénézési szokásaink	7
1.3. Csatornák, nézettség.....	8
2. Szocializáció	10
2.1. A szocializációban végbement változások	11
2.2. A család	12
3. A tévényelv olvasása és a mese.....	13
3.1. Az óvodáskor és a gyermekműsorok a televízióban	15
3.2. Egy rajzfilm, mint minta az óvodáskorú gyerekek számára	17
4. Van-e ok a pánikra? A televízió hatása a gyerekekre ..	19
Konklúzió	23
Irodalom.....	25

Bevezetés

Témámul egy sokszor kutatott területet, a televízió és a gyermekek kapcsolatát választottam. Mondhatnánk azt is, hogy ez a kérdés ma már nem igazán aktuális és egyre inkább az internet az, amely nagyobb hatást gyakorol életünkre. De hiába jelent meg az internet még globálisabb világa, a televízió még mindig központi helyet foglal el a mi és gyermekeink életében is. Bár a világhálóra már a 6 éven aluli gyermekek közül is sokan csatlakoztak, a *VMRkids* kutatása szerint „A tévé örök, az internetező fiatalok több, mint 90%-a által kedvelt időtöltésnek évtizedek óta nem akad valódi ellenfele.”¹ Ennek következménye lehet, hogy „a tömegmédia a mai társadalmi valóság konstrukciójának elsődleges forrása, a közös identitás legáltalánosabb kifejezője.”² „Az általa megteremtett nyilvánosság nagyobb hatású, mint az írott médiumoké.”³ Ezáltal a televízió a többi tömegkommunikációs eszköznél jobban befolyásolhatja az emberek gondolkodását, véleményformálást.

Ennek ellenére véleményem szerint a televízió hatása a többi lényeges tényező mellett szinte elenyészik, hiszen számos faktor van, amely irányítja a társadalom értékrendjét. A család és a közvetlen környezet van a legnagyobb befolyással a gyerekek életére. Ezenkívül a hatások mértéke is változó, nem mindegy, hogy naponta, hetente hány órát töltenek a gyerekek a képernyő előtt, milyen tartalmat néznek, van-e mellettük valaki, aki segít a tartalom megértésében, milyen színvonalúak az adott médiumban található mesék, illetve hogy csak nekik való tartalmat néznek-e.

Dolgozatomban elsősorban a televízióban megjelenő gyermekeknek szánt tartalmakkal foglalkozom, valamint a televízió óvodáskorú gyermekekre gyakorolt hatásával, így fontosnak tartom ezeknek a fogalmaknak a definiálását. Sokféle értelmezése létezik a gyerekkornak, biológiai, pszichológiai, pedagógiai, jogi szempontból is más-más meghatározásokkal találkozhatunk. Azonban mindegyik megfogalmazásban a lényeg arra irányul, hogy ez a korosztály kiemelt védeltséget kell, hogy kapjon. Ez a legfontosabb a gyerekek és a televízió hatásával vagy kölcsönhatásával kapcsolatban is. Az óvodáskor a 3-6 éves gyermekeket foglalja magába, akiknek meghatározó tevékenységi formájuk a játék, legfontosabb kommunikációs szükségletük a mese és a mesélés.

¹ <http://nrc.hu/termekek/vmrkids>

² Denis Mcquail: A tömegkommunikáció elmélete 14.o. (2003) Osiris Kiadó

³ Kósa Éva, Vajda Zsuzsanna: Szemben a képernyővel 9.o. (1998) Eötvös József Könyvkiadó

Az óvodáskorú gyerekek nyitottsága, kíváncsisága végtelen, így rendkívül meghatározó a környezet, amelyben felnő, vagyis az óvoda intézménye, de legfőképpen az otthon megteremtett légkör.

A mese fogalma alatt elsősorban a televízióban megjelenő mesére gondolok. A mai értelemben vett mese már kifejezetten gyermekeknek szól, szerkezete, története és jellem ábrázolása meglehetősen egyszerű. Többnyire csodás, valószerűtlen elemekkel átszőtt, fiktív térben és időben lejátszódó eseményeket ábrázol, a csoda természetes benne. A reális világot képviselő szereplők többnyire csak típusok (legkisebb fiú, okos lány). A szereplők élesen elkülönülnek jókra és rosszakra, a végkifejletben mindig diadalt arat a jó, a rossz pedig elnyeri méltó büntetését.⁴

Amire rá szeretnék világítani dolgozatommal, az az, hogy ma ugyan a médiának is szerepe van a gyerekek szocializációjában, de ez csak az egyik hatástényezője ennek a folyamatnak. Hiszen vannak sokkal direkter okok, amelyek az óvodáskorú gyermekek nem megfelelő viselkedéséhez, szocializációjához vezethetnek, mint például a közvetlen környezetben látott, tapasztalt nem megfelelő bánás- vagy magatartásmód. Vagyis rendkívül összetett az a folyamat, amelyről beszélünk, nem véletlen, hogy a médiahatás témájában a kommunikációelméletek is kétfelé ágaznak. Bár ma már inkább az a mediakutatási paradigma érvényesül, amely sokkal pozitívabban kezeli a gyermekek és a televízió kapcsolatát, a társadalom felfogásában mégis egyfajta „morális pánik” uralkodik a televízió negatív hatását illetően. A „morális pánik” alatt jelen esetben azt értem, hogy a televíziózás megítélésével kapcsolatban olyan sztereotip, leegyszerűsítő és erős negatív érzelmeket mozgósító vélemények uralkodnak, amelyek a morális pánik tárgyát szokták kísérni. A tömegmédia működése kapcsán kialakult „morális pánik” nem teljes mértékben alaptalan, hiszen bizonyos jelenségei és negatív hatásai okkal válhatnak ki negatív hozzáállást. A tömegmédiáról szóló közbeszéd azonban elsősorban a média kapcsán ránk leselkedő veszélyekre összpontosít, arról megfeledkezik, hogy a televíziónak számos pozitív hatása is lehet. Mindezen vélemények igazságtartalmait nem vitatva, de a tömegmédiáról alkotható teljesebb képre törekedve, szeretném e jelenségek kör több szegmensét is szemügyre venni.

⁴ Szerdahelyi István: Világirodalmi lexikon (1986) Akadémiai Kiadó

1. A televízió szerepe életünkben

A televízió Magyarországon az 1960-as években indult, ekkor kezdte ugyanis rendszeresen sugározni műsorát a Magyar Televízió. Jelenléte fontos eszköze lett mindennapi életünknek. Egyértelmű és hangsúlyos részévé vált az idők folyamán a másodlagos szocializációnak. Ma gyakorlatilag nincs olyan magyar háztartás, ahol ne lenne televízió, sőt egyre növekszik a több készülékkel rendelkező családok száma. A televízió rohamos gyorsasággal terjedt úgy a fejlődő országokban, mint a fejlett ipari társadalmakban. A lakosság minden rétegéhez, szinte minden egyes állampolgárhoz eljut, kezdve a legkisebbektől a legidősebbekig. Nem véletlen, hogy mindig a figyelem központjában van és gyakran indulatos vitákat szít. Főleg, ami a gyerekek védelmét illeti a televíziózással kapcsolatban. Manapság egyre többet hallani a média, azon belül is a televízió befolyásoló erejének veszélyeiről, értékrendünkre, mindennapjainkra gyakorolt hatásáról, manipuláló szerepéről. A különböző álláspontok sokszor egymásnak is ellentmondanak, így nehéz egyértelműen kiállni pozitív vagy negatív hatása mellett. Hallhatunk olyan vélekedést, miszerint a televízió „az emberiség jótevője”, vagy „a gyerekek dadája, a fiatalok iskolája, a felnőttek szórakozása, „az öregek társasága”, a „tömegek pihentetője és informálója”, ugyanakkor „az emberiség megrontója”, „a szem, illetve a szellem rágógumija” vagy csak egyszerűen „idiótadoboz”⁵

Jay Blumer és Elihu Katz arra a kérdésre, hogy miért nézünk televíziót, négyféle szükségletet állapítottak meg.⁶ Ezt átalakítva az általam vizsgált korosztályra a következőket lehet megállapítani. Az óvodáskorú gyerekek első igénye a televízió felé a tanulás és az információszerzés, hiszen a világ gyorsabb megértését teszik lehetővé számukra. A következő a társas kapcsolatok szükséglete, annak érdekében, hogy a társadalmi intézményekben meg legyen a megfelelő téma, vagy be tudjanak kapcsolódni egy-egy beszélgetésbe. A harmadik a valóságtól való elszakadás, amelyet korábban is megtapasztalhattak az olvasott mesékben. Mesénzés közben ugyanis beléphetnek a fantázia, a varázslatosság, a minden lehetséges világába. Nem utolsó sorban, ám annál nagyobb jelentőséggel bír az, hogy a televízió egy szórakozási forma, az időtöltés egyik eszköze a gyerekek számára is.

A televízió különlegesebb a többi médiumnál, mert amíg a rádió hanggal, az újság állóképpel dolgozik, addig a televízió hanggal és mozgóképpel egyaránt. Nem alkalmas titkok

⁵ ORTT elemzések: (2002) www.ortt.hu/elemzesek.htm

⁶ Jay Blumer, Elihu Katz: (1974)

megőrzésére, mindent nyilvánossá tesz, lecsökkenti az információk meg és/vagy kiválogatását. Ennek veszélye a gyerekekre nézve: „Beszéd közben mindig megtehettük, hogy suttogunk, annak érdekében, hogy a gyerekek ne hallják, vagy használhattunk olyan szavakat, amelyeket nem értenek. De a televízió nem tud suttogni, a képei konkrétak és magától értetődőek.”⁷

Mivel a gyermekek idejük jelentős részét töltik tévénézéssel – Magyarországon naponta átlagosan több mint 3 órát – semmiképpen sem tekinthetjük hatását elhanyagolhatónak. A televízió a gyerekek számára a szórakozás, a kapcsolatteremtés új csodálatos eszköze, ezáltal életük szerves részévé vált. Be kell látnunk tehát, hogy a televízió nagy szerepet játszik a szocializációban. A szocializáció, tanulás által a „társadalomba való beilleszkedés folyamata, amely során az egyén megtanulja megismerni önmagát és a környezetét, elsajátítja az együttélés szabályait, a lehetséges és elvárt viselkedésmódokat.”⁸ Ennek ellenére nem állíthatjuk, hogy csupán ez játszik közre cselekedeteinkben, mert ennél a médiahatás sokkal összetettebb folyamat.

Emiatt vannak, akik szerint a tévé teljes mértékben hatást gyakorol ránk, sőt kimossa az agyunkat, hipnotizál minket. Ezzel ellentétben állnak azok a vélemények, amelyek nem tulajdonítanak neki különösebb jelentőséget, mert úgy gondolják, hogy a médián kívüli környezetünk a szülők, az iskola és a barátok véleménye felülírja a média szavát. Véleményem szerint egyik felfogás sem teljesen helyes, hiszen a hatás iránya és mértéke rendkívül sok tényezőn múlik, ezáltal minden gyermekre más és más hatást kiváltva. A legfontosabb, hogy „minden eredménynél figyelembe vegyük, azokat a rendkívül összetett társadalmi, pszichológiai viszonyokat, amelyek az igazi hatások mögött rejlenek”⁹, ahelyett, hogy a médiát és az alacsony társadalmi státussal rendelkező fikciós műfajokat hibáztatjuk a valódi okok megkeresése és a háttér megvizsgálása helyett.

1.1. A média funkciói

Hétköznapijainkban igen nagy jelentőséggel bírnak a tömegkommunikációs eszközök, legalábbis ha a modern társadalom részei akarunk lenni. De hát ki ne akarna a társadalom része lenni, hiszen társadalmi lények vagyunk, részét alkotjuk a világnak, annak is akarjuk érezni magunkat és gyermekeinket is a tagjává akarjuk tenni.

⁷ Neil Postman: (1982)

⁸ Bagdy Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok 41.o. (1977) Nemzeti Tankönyv Kiadó, Budapest

⁹ Jostein Gripsrud: Médiakultúra, médiatársadalom 24.o. (2007) Új Mandátum Könyvkiadó 24.o.

A 21. században tehát jelentős szerepet játszik felnőtté válásunk során és hétköznapi életünkben egyaránt. *Jostein Gripsrud* szerint a média hozzájárul a minket körülvevő világról alkotott képünk, ezáltal önmagunk meghatározásához is. Lehetőségeket kínál fel a világ értelmezésére és bemutatására, valamint véleményt formál arról, mi a fontos és a lényegtelen, a jó vagy a rossz, a szórakoztató, vagy az unalmas.¹⁰

Továbbá segít kialakítani identitásunkat. Az identitás „a személyes azonosság és folyamatosság szubjektív érzésének megléte, amely egy közös világkép azonosságában és folyamatosságában való hittel párosul.”¹¹ Segít a nemzetközi öntudat kialakításában, erősíti az együvé tartozás élményét. A média a társadalom intézményeit is támogatja azzal, hogy körülhatárolja a szerepköröket. Kultúrateremtő és kultúraközvetítő, nyelvi, vallási, viselkedési-normaadó, személyiségfejlesztő, rábeszélő, reklámozó, távoktató, nemzeti jelentőségű archívumokat, művészeti együtteseket fenntartó és működtető, politikai véleményeket erősítő, támogató.¹²

Ezekből a funkciókból is jól látható, hogy a média nem csak negatív hatással lehet nézőire. Ha ezek a funkciók jól és jó kombinációban működnek, akkor képes értéket közvetíteni. Ez a gyerekekre is vonatkozik, ha meg tudják érteni a televízióban történeteket, ezért fontos, hogy csak kifejezetten nekik készült műsorokat nézzenek, mert ha nem kapnak választ a kérdéseikre, az szorongást vált ki belőlük. Pozitív hatása tehát csak akkor lehet a televíziónak, ha a gyerekek értik a mögöttes tartalmat és ebben van, aki segítse őket.

1.2. Tévénézési szokásaink

Míg az 1970-es évek környékén, amikor Magyarországon még csak gyerekcipőben járt a televíziózás, ki gondolta volna, hogy valaha ennek a kis négyzet alakú doboznak, ekkora befolyása lesz mindennapjainkra. A kezdetek kezdetén az emberek még alig teheték meg, hogy televíziójuk legyen, ma már szinte a létminimumot jelzi. Ez a készülék, amely egyre inkább méretileg is nagyobb lett - a befolyásával együtt- teljesen beférközött az emberek nappalijába. Egy olyan központi helyre, ahol általában egy család a legtöbb idejét tölti.

Az AGB Nielsen 2012-es televíziós eszközellátottság vizsgálata szerint ma a magyar társadalom már körülbelül 4 millió tévékészülékkel rendelkezik. Ez nyilván jelentősen befolyásolja azt, hogy egy átlagos napon a teljes népesség 79%-a kapcsolja be a televíziót,

¹⁰ Jostein Gripsrud: Médiakultúra, médiatársadalom (2007) Új Mandátum Könyvkiadó

¹¹ Erik H. Erikson: Identitásválság önéletrajzi vetületben 402.o. (1991) Budapest

¹² Jostein Gripsrud: Médiakultúra, médiatársadalom (2007) Új Mandátum Könyvkiadó

amikor is 4,8 órát töltenek el a készülék előtt. Ez az arány 4-12 éves korban 3 és fél óra naponta. E felmérés azt feltételezi tehát, hogy a gyerekek négy éves koruk előtt nem néznek televíziót.

Kósa Éva kutatása szerint, a tévézés mennyisége szerint három szint különíthető el gyermekeknél: keveset néz televíziót (hétköznapi reggel, óvodába indulás előtt, hétvégén délelőtt), mérsékelten sokat néz (délelőtt, este) és masszívan tévéző (egész nap, még éjjel is). A tévénézés mennyisége életkoronként oly módon változik, hogy kisgyermekkoról fokozatosan nő a képernyő előtt eltöltött idő egészen a kisiskolás időszak első évéig, majd egy kis stagnálás után 12 éves korban éri el a csúcspontját, utána pedig csökkenés jellemző.¹³ Az, hogy egy gyermek mennyit néz televíziót egy azon tényezők közül, ami jelentősen befolyásolhatja a televízió hatását. A következő összetevő, hogy milyen csatornákat és azon belül milyen tartalmakat néznek vagy nézhetnek a gyerekek a televízióban.

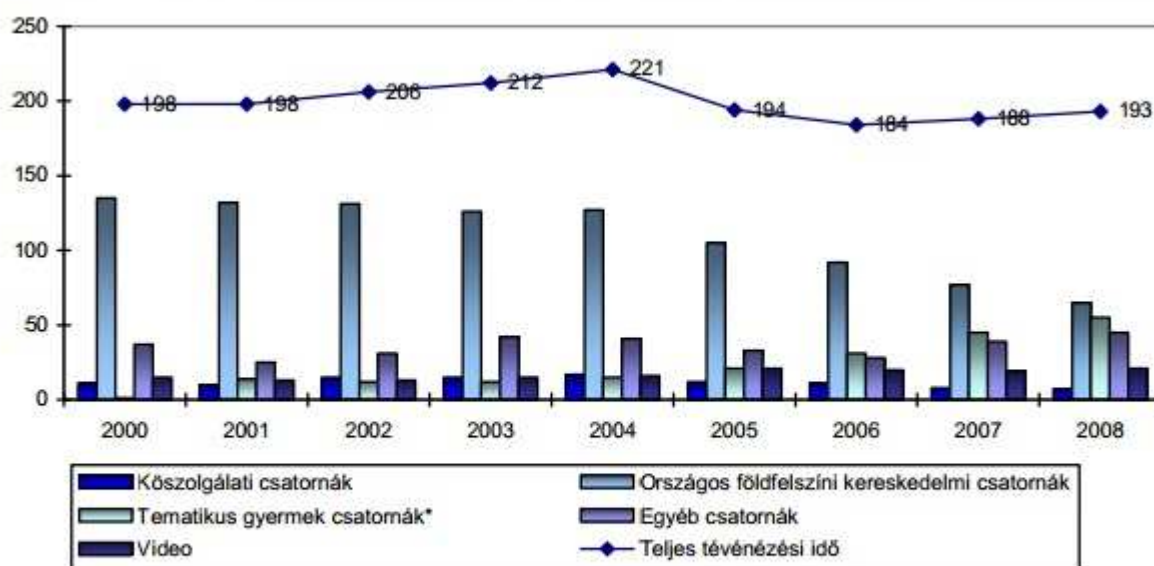
1.3. Csatornák, nézettség

A 4-14 év közötti gyermekközönség esetében, 2000-től rendelkezésre álló AGB Nielsen adatok szerint a tévézésre fordított idő 2004-ig még folyamatosan növekedett, s ebből a közszolgálati adóknak (leginkább az MTV-nek) is sikerült valamelyest profitálniuk (1. ábra). 2005-től azonban drasztikus visszaesés következett be. Azóta az első számú közszolgálati csatorna folyamatos közönségvesztést produkál. 2008-ban a tévénézéssel töltött idő napi átlaga ugyan megint emelkedett, azonban a televízió nézésre fordított közel 3 órából, mindössze 5 perc jutott az MTV csatornájára. Hasonló tendenciák figyelhetők meg a két országos kereskedelmi műsorszolgáltatónál is, a 4-14 éves korosztály körében a csatornáknak évek óta folyamatosan csökkenő nézőszámmal kell szembenézniük. Úgy tűnik, a kiskorú nézőkért folytatott küzdelem igazi nyertesei azok az új, feltörekvő csatornák, amelyek kizárólag a gyermekkorú közönséget célozzák meg és amelyeknek a piacra lépésük óta folyamatosan sikerült növelniük az egy főre jutó nézett időt. A Minimax 1999-ben úttörőként jelent meg a piacon, s két évvel később már meghaladta az MTV gyermekközönségének arányát. A Jetix és a Cartoon Network belépésével a tematikus csatornák előnye behozhatatlanná vált a közszolgálati adókéval szemben. Bár a gyerekek körében még mindig az országos földi sugárzású kereskedelmi csatornák a legnépszerűbbek (33,7%), de a

¹³ Kósa Éva, Vajda Zsuzsanna: Szemben a képernyővel (1998) Eötvös József Könyvkiadó

tematikus gyermekcsatornák együttes részesedése 2008-ra már meghaladta a célcsoport egynegyedét (28,5%).

1. ábra A közönségarány megoszlása a 4-14 éves korosztály körében (percben)

Forrás: AGB Nielsen Mediakutató Kft./ORTT Monitoring

*A Nickelodeon csak 2004-ben és 2005-ben szerepel külön a gyermekcsatornák között az AGB adatai közt, 2006-tól már nem.

2008-ban a gyerekek tévénézéssel töltött idejének több mint 50 százalékát a kábelcsatornák kínálata kötötte le. Bár a kábelcsatornák minden korosztály körében egyre népszerűbbek, a leglátványosabb növekedés - a gyermekcsatornák szélesedő kínálatának köszönhetően - a gyerekeknél tapasztalható. Az adatok szerint a legnagyobb lefedettséggel a Minimax rendelkezik, őt a Cartoon Network, majd a Jetix követi. A Jetix, bár jelenleg a harmadik a sorban, de 2007-ről 2008-ra sikerült megdupláznia a közönségarányát a 4-14 éves korosztályon belül.¹⁴

Talán mindezek hatására döntött úgy az MTVA és az MTV Zrt., hogy december 22-től az M2 klasszikus gyermek- és ifjúsági csatornává alakul át, amely szándéka szerint színvonalában és tartalmában beleilleszkedik ugyan a mai kor elvárásaiba, de erőszakmentes értékrendjével, a hagyományok és az újdonságok ötvözésével egyedülálló szórakozási alternatívát teremt, mind a gyermek, mind a fiatal felnőtt korosztály számára. Az új, fiatal nézők megszerzése a csatorna indításának fő célja, így ez a közmédia megújításának egyik fontos eleme. Célcsoportjuk elsősorban a 3-12 éves korosztály, akik számára reggel 6-tól 19 óráig kínálnak műsorokat, este közszolgálati értékeket közvetítő, szórakoztató, ismeretterjesztő, zenei és spotműsorok várják a nézőket. A csatornán elsősorban a magyar

¹⁴ http://mediatanacs.hu/dokumentum/34020/1265715211tematikus_gyerekcsatornak_20100209.pdf

értékeken alapuló, a magyar kultúra szerves részét képező meséket fognak bemutatni. Olyan programok futnak az m2 műsorán, amelyek nem csak a gyerekeket kötik le, de a szülőknek, nagyszülőknek is élmény nézni, így a közmédia valóban közösségi média lehet és együtt nézheti azt minden korosztály. Két saját gyártású műsort is indítottak, az egyik a Mesebolt, amelyben színészek mesélnek gyerekeknek, a másik a gyerekhíradó, amelyben az őket érdeklő témákat jelenítik meg, sajátos hangnemben.¹⁵

Úgy gondolom, ez egy alapvetően jó kezdeményezés a mai óriási mesekínálatban és nagy segítség a bizonytalan szülők számára. Ugyanakkor az indulása a mai magyar társadalom elmaradott felfogására épít, amely szerint a régi mesék hordozzák az értékeket, a mai mesék többsége pedig agresszív. A világ folyamatosan alakul, fejlődik, ahogy vele a társadalom is. Az embereknek időről időre változik az igényük, amelyhez a médiatartalmak is igazodnak, így kérdéses tényleg közösségformáló ereje lesz a régi tartalmaknak, vagy csak a szülők fogják élvezni, hogy újra felelevenedik a gyermekkoruk. Az, hogy a modern tartalmakat kiválogatják és csak olyanokat adnak le, amelyek agressziótól mentesek egy egyedülállóan jó ötlet. Kérdés csupán az, ezt milyen szempontok alapján teszik. Összevetve ez a kezdeményezés jó út a gyermek nézőszám növelésére, ráadásul a közszolgálati adók alapvetéseinek sem mond ellent ez a fajta haladás.

2. Szocializáció

Azt, hogy a gyermek, melyik csatornát választja, illetve milyen tartalmakat néz szívesen, nagy mértékben meghatározza a szocializáció. Ezért feltétlenül foglalkoznunk kell ezzel a kérdéssel. Ezen belül is az elsődleges, másodlagos szocializáció megkülönböztetésével, mert mindazok a csoportok, ahová tartozunk, segítenek bennünket identitásunk, attitűdjeink formálásához, mind valahogy befolyásolnak minket. Amikor megszületünk csaknem mindnyájan hangosan sírunk, és időbe telik, amíg megtanulunk beszélni. A szocializáció, vagyis az emberi közösségbe való szoktatás már ez előtt is megkezdődik egy érintéssel, egy pillantással. A fejlődés szakaszaiban az első nagy mérföldkő, amikor rájövünk, hogy vagyunk mi és vannak a más, tőlünk különböző emberek. Ezután a nyelv elsajátítása már egyfajta ugródeszka, mert ennek megtanulása tesz minket az emberek kulturális közösségének tagjává. Később a másokkal való együttműködés formál bennünket,

¹⁵ http://www.hirado.hu/Hirek/2012/12/22/06/Elindult_a_gyerekcsatorna.aspx

ahol a kommunikáció bír a legnagyobb jelentőséggel. Mindezeket a legszűkebb környezetünkől, a barátoktól, a család mintájára sajátítjuk el, ezért elsődleges szocializációnak nevezzük. „A szülőkkel és leginkább az édesanyjával való kommunikációban születnek meg a később magától értetődő elköteleződések, választások. Ennek az elsődleges szocializációt jelentő folyamatnak a végén sajátítja el az egyén az „általános másikat”, a társadalom nézőpontját is.”¹⁶

Azonban vannak olyan intézmények, viszonyok, amelyek a családon kívül zajlanak, mégis irányítják szocializációnkat. Ilyen, amikor kiskorunkban megismerkedünk a különböző médiumokkal, az óvoda intézményével, sportegyesületekkel, vagyis minden olyan dologgal, amely a családon kívül zajlik, másodlagos szocializációnak hívjuk. A családi közösség és a csoport jellemző érintkezési szabályai, konfliktus megoldási stratégiái jelenítik meg azt a sajátos életvilágot, amely aztán nyitottságot mutathat a tömegmédia negatív tartalmainak befogadására. Ez a hatás azonban nem közvetlen a tömegmédia hatásának köszönhető. A tömegmédia üzenete mindig függ a befogadó preferenciáitól, annak ellenére, hogy azokat korlátozott módon ő is képes formálni. A tömegmédia csak akkor jut el sikeresen a közönséghez, ha az illeszkedik az emberek rögzült elvárásaihoz. Ezek az igények pedig a társadalomban alakulnak ki, többnyire a tömegmédia befolyásától függetlenül. Mindannyian beláthatjuk, hogy egy gyermek és az édesanyja közötti interakcióban létrejövő identitásban nem jelentős a tömegmédia tevékenysége. A gyerekek elsősorban az otthon elsajátított értelmezési készlet segítségével magyarázzák és értelmezik a média tartalmait, és nem fordítva. Vagyis a másodlagos szocializáció teljes mértékben ráutalt az elsődleges szocializáció folyamatára. Az elsődleges szocializáció jelöli ki a későbbiekben az emberek világról alkotott képét. Ezen kívül érzelmileg motivált, amely a másodlagos szocializáció esetében már nem feltétlenül mondható el.¹⁷

2.1. A szocializációban végbement változások

Azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy a történelem során a szocializáció körülményei folyamatosan változtak. A középkorban a világ megismerését kizárólag a

¹⁶ Dr. Bognár Bulcsu: Tömegmédia, manipuláció, közösség (2011) Vigilia
<http://www.vigilia.hu/regihonlap/2010/11/bognar.html>

¹⁷ Dr. Bognár Bulcsu: (2011)

személyes tapasztalatok jelentették. Ekkor még nem beszélhettünk a gyerekek gyerekkoráról, inkább a felnőttek tevékenységének részesei voltak.

A 19. századtól az iskoláztatás általánossá és kötelezővé vált, így lehetőség adódott a gyermekkor elkülönülésére. Az emberek ismereteinek többsége még mindig a személyes tapasztalatokon alapult, de kiegészült a különböző oktatási intézményekben elsajátított ismeretekkel. A gyerekek a könyvek által betekintheztek a felnőttek világába, de fokozatosan, ahogy az idősebb generáció engedélyezte számukra, illetve ahogy fejlettségük engedte. Azonban életkorhoz kötötte ezt a folyamatot, hiszen időbe telt, míg valaki elsajátította az olvasáshoz szükséges készségeket.

A 20. században megérkeztek a tömegkommunikációs eszközök, köztük a televízió, ami megváltoztatta az addig működő rendszert és megszüntette az átmenetet, a fokozatosságot, ami a gyermekek belépését illeti a felnőttkorba. A média ma már igen jelentős szerepet játszik a szocializáció folyamatában, mert fontos közvetítővé vált, amely a körülményektől függően néha jobban és néha kevésbé, de versenybe száll a szülőkkel, vagy az iskolával. A média versengő módon jelen van a világról alkotott képet formáló szocializációs hatások skálájában.

2.2. A család

Gyermekkorunk első és egyben leghangsúlyosabb részét a családi környezetben belül éljük meg, amely rendkívül meghatározó személyiségünk kialakulásában és később is, szinte egész életünk során a család befolyása marad a legnagyobb.

A 21. században a családszerkezet nagy átalakulásokon ment keresztül. Ma is láthatjuk, hogy felbomlóban van a hagyományos modell, sőt egyre kevesebb nagycsalád létezik. Nagy ütemben nő a csonka családok száma és a válások szinte már mindennaposak. Az átalakult szerkezet miatt a családtagoknak egyre kevesebb idejük van egymásra, ezáltal a televízió lényegesebb szerephez jutott. Régen az étkezések mutatták egy család belső kommunikációját, manapság ez a belső kommunikáció egyre lecsökkent, mivel a televízió egyre több családban az étkezőbe is bekerült. A tévénézési szokások sok mindent elárulnak egy családról. Ezen keresztül követhető nyomon például, hogy ki a domináns szülő, mert általában ő kezeli a távkapcsolót, ezáltal ő szabja meg a közös programot. A televízió hatására az európai országok „otthoncentrikussá” váltak, gyakori jelenség lett a háttér televíziózás, amely átszövi az emberek mindennapi teendőit. Sőt megjelent a digitális televíziózás, amely

lehetővé teszi, hogy úgy lapozgassanak a műsorok között, mint egy napilapnál és óriási kínálatból válogathatnak.

A televízió tehát átalakította, ugyanakkor kiszélesítette az emberek világképét, de közben sokat változott. Tartalmában és szociális funkciójában egyre jobban alkalmazkodott hozzánk. Egy családon belül ott vannak veszélyeztetett gyerekek, ahol a tévé nézését nem ellenőrzik. A gyerekek így erőszakos témájú műsorokat nézhetnek. Emiatt a televízió által képviselt, olykor nem megfelelő értékeket tekinthetjük követendő mintának.¹⁸

3. A tévényelv olvasása és a mese

A gyerekek nem mindig értelmezik ugyanúgy a tévében látottakat, mint a felnőttek. A filmes televíziós nyelv másképpen jeleníti meg az eseményeket, jelenségeket, mint az írás vagy éppen az előszó. Ezért fontos ezt a kérdést is figyelembe venni, mert a tévényelv gyermeki megértése kihatással van a tartalmi hatásokra is. A televízió szimbólumainak megértését is kezdetben meg kell tanulni, mint az olvasást. Bár ez nem igényel akkora tudást. „A gyermeknek vizuális és auditív elemeket is dekódolnia kell, mint a vágás, a snitt, a zoom vagy a montázs. Ezek mind szimbolikus reprezentációk, azaz olyan technikai megoldások, amelyek sajátos módon mutatják be a valós világot.”¹⁹

A gyermeki figyelem és a televíziózás közötti összefüggésre 2004-ben figyeltek fel először a kutatók és azt állapították meg, hogy a gyerekek azért érthetik félre, amit a televízióban látnak, mert az egyes beállítások közötti viszonyt nem tudják értelmezni. A gyerekek 7-8 éves korukig nem képesek megfelelően felfogni a különböző beállításokat, a jelenetek közötti bonyolult viszonyrendszert, főleg ha felnőtteknek szóló műsort néznek. Ez nem jelenti azt, hogy ez előtt egyáltalán nem értik ezeket az összefüggéseket, csak azt, hogy korlátozott mértékben. A kisebb gyerekek is képesek arra, hogy a jelenetek egymásutániségát megértsék és egy összefüggő történeté fűzzék, ha már eleve tévés környezetben nőnek fel, de csak nagyon rövid ismerős és egyszerű cselekmény esetén.

A térnek, a nézőpontnak és leginkább az időnek külön részekre tört ábrázolását csak 10 éves koruk után kezdik megérteni. Tehát életkori fejlettséghez kötött a tévényelv értelmezése. A vizuális technikák megértése az értelmi, érzelmi fejlettség és a tapasztalat függvénye és persze befolyásolja azt is, hogy a műsorkészítő egy műsorban vagy filmben

¹⁸ Vetró Ágnes: A televízió és a gyermek (1991) Animula Egyesület

¹⁹ Kósa Éva, Vajda Zsuzsanna: Szemben a képernyővel 42.o. (1998) Eötvös József Könyvkiadó

milyen technikákat és szimbólumokat alkalmaz. Jelentősen segítheti a történet megértését a gyerekek számára, ha a helyszínek, a cselekmények ideje, a nézőpontok nem változnak, és kevésbé használják az amúgy általános tévés-filmes nyelvet. Ezenkívül „egy film megértéséhez arra is szükség van, hogy a gyerekek megértsék a szereplők motívumait, szándékait, a cselekvések közötti összefüggéseket valamint a következményeket, amely még összetettebb feladat.”²⁰

A rendszeres tévézés elegendő ahhoz, hogy a tévéolvasási képességeket kifejlessze. Ráadásul ezek az adottságok átvihetők és kedvezően hathatnak más, a televíziótól független, értelmi erőfeszítést igénylő feladatmegoldásokra is. A műsorok szimbolikus anyagának lefordításában szerzett tapasztalatok fejlesztő hatásúak a hasonló képességekre. *A televíziót annál eredményesebben lehet felhasználni az oktatásban, minél magasabb szintű a tanulók tévéolvasási szintje.*²¹ Tehát a tévét jól használhatjuk ismeretek átadására is. Vagyis a gyerekek nem teljesen passzívak a tévé előtt, hanem megtanulják megfejteni a látottakat, valamint értelmezik a tévényelvet. A zoom és más tévés technikák a vizsgálatok tanúsága szerint a kezdeti fázisban segítik a gyermekek számára a tanulást, később talán túl sokat tesznek meg helyettük.

A mozgás megjelenítése és folyamatos váltakozása több okból is fontos. Egyrészt a mozgás felkelti és leköti a figyelmet, ez pedig igen lényeges eleme a tanulási folyamatnak. Másrészt a mozgás segít a történetek cselekményének megjegyzésében, hatékonyabban közöl ismereteket folyamatokra vonatkozóan, valamint jól segítheti a fizikai ügyességet igénylő tevékenységek megtanítását. A tanulást továbbá segíti az ismétlés és az aktív részvétel is.

Egy beállítás hossza egy mesében körülbelül három másodperc, így a tévéző gyerekek tulajdonképpen soha nincs nyugalma, nem beszélve a reklámokról vagy a műsorajánlókról, amelyeknél még gyorsabban váltakoznak a képek. „A mai gyerekek sokkal többet néznek televíziót, mint régen szüleik így lényegesen több információ feldolgozására képesek. A gyermekek jól fel tudják dolgozni a vizuális technikákat, ezek pedig ösztönzőek is lehetnek a kognitív fejlődés során.”²²

²⁰ Szávai Ilona: Tévé előtt védtelenül. A média hatása a gyerekekre 70.o. (2007) Pont Kiadó

²¹ Kósa Éva, Vajda Zsuzsanna: Szemben a képernyővel (1998) Eötvös József Könyvkiadó

²² Ranschburg Jenő: Áldás vagy átok? Gyerekek a képernyő előtt 37.o. (2006) Saxum Kiadó

3.1. Az óvodáskor és a gyermekműsorok a televízióban²³

Az óvodáskor legfontosabb jellemzője a játéktevékenység. A gyermekek fantáziája lehetővé teszi az alkotó és szerepjátékok alkalmazását. Szerepeikkel a felnőtteket utánozzák, beleélik magukat a megjelenített szituációkba, így alkalmazkodva a környezethez. Ebben az időszakban leggyorsabban a képzelet fejlődik, amelyhez a mesék világa nagymértékben hozzájárul. Ekkor a gyermek még keveri a valóságot a szubjektív élményeivel, nem tudja elválasztani a fikciót a valóságtól.

Az óvodáskor meghatározó életszakaszaiban más-más módszereket alkalmaznak a gyerekek a világ megértésére, ezalatt pedig különböző belső konfliktusokkal kell megküzdeniük ahhoz, hogy egészséges személyiségfejlődésen keresztül, független, teljes emberré válhassanak. A gyermekeknek szánt tartalmak a különböző problémákra megoldási lehetőségeket kínálnak, ezt segítő módszerek, elemek alkalmazásával. Tehát a gyermekműsorok fontos nevelési eszközök lehetnek, mert egyfajta kommunikációs folyamat részeként működnek, melyben a gyerekeknek érthető nyelven adnak át információkat. Minderre csak azok a tartalmak képesek, amelyek megfelelően szerkesztettek és követik a gyermeki gondolkodást.

A kisgyermekek tanulási módszere a harmadik életévtől, az utánzás. A gyermek viselkedésmódokat vesz át, amelyben az utánzás segíti ahhoz, hogy benyomásokat szerezzen, megismerje a világot. A hasonulásnak két funkciója van, egyrészt feszültségoldás, másrészt interiorizáció, amely által elsajátítja az utánzás tárgyát, így azok belső mintákká válnak, amelyek a társadalomba való beilleszkedéshez elengedhetetlenek.

Az utánzással és azonosulással gyűjtött információk egy egységet alkotva maradnak meg a gyermek belső világában, amelyeket sémáknak nevezünk. Kettő és négy éves kor között az érzékszervi, mozgásos sémák dominálnak. A beszéd fejlődésével a szavak helyettesítő ereje növekszik. Végül pedig egész cselekvéssorozatokat egy egyszerű gesztussal helyettesítenek.

Öt éves kortól az óvodáskor végéig jellemző a szinkretizmus jelensége. A gyermek szemlélete sajátos, az egészhez való viszonyuk elmosódik. Emiatt az érzékszervi csalódások könnyebben félrevezetik őket. Szintén ebben a korban jellemző az, hogy egyszerre csak egy nézőpont alapján képes értelmezni a gyermek a helyzeteket, vagyis egyenként egymástól függetlenül. Ezt a sajátos látásmódot nevezzük centrálásnak.

²³ Mérei Ferenc- V.Binét Ágnes: Gyermeklélektan (1975) Gondolat Kiadó, Budapest

Az óvodáskorú gyerekeknek a valóságnak nagyjából megfelelő ismereteik vannak, de ezek rendezetlenek és hiányosságokat is magukban hordoznak. Mindent a saját szempontjukból figyelnek meg, ennek oka *Piaget* szerint az egocentrikus gondolkodásmód. A gyerekek az általuk még nem ismert kifejezéseknek egy ismert részletéből kiindulva önkényesen jelentéseket alkotnak és végletes ellentétpárokból gondolkodnak.

Az első konfliktus a gyerekek számára, amikor rájönnek, hogy a szeretett tárgyai nem feltétlenül állnak a szolgálatukra, hanem elvárásokat támasztanak felé. Ebből megkezdődnek az én érvényesítésére irányuló első próbálkozások. Ezzel szinte egy időben lép fel a szeparációs szorongás, amely az elhagyatottságtól való félelem. Egy másik igen nehéz fejlődési válság az ödipális konfliktus, amely négy, öt éves kor körül kezdődik, amikor a gyermek rájön a nemek különbségére, megpróbálja eljátszani a nemének megfelelő szerepet, amely nem mindig sikeres.²⁴

Mindezek figyelembevételével a gyermek gondolkodási világába a mesék tökéletesen beleillenek. Az óvodáskorú gyermekek számára megfelelő televíziós mesék, támpontot adnak számukra önmaguk és a világ megértéséhez. Rendet teremthetnek belső zavarukban azáltal, hogy mindent ellentétekre osztanak fel. A mesék továbbá minden szituációt leegyszerűsítene. Alakjai határozottan elkülönülnek, ezáltal segítve a gyermekeket, hogy megtanuljanak különbséget tenni a jó és a rossz között. A bűnös mindig elnyeri méltó büntetését, az antihős tetteinek pedig egyenes következménye van. Tehát a gonoszság és a gonosz jellemek is szerepelnek benne, mert ez adja a probléma forrását, amiért a hős megküzd. A mesehősök nem elsőre számíthatnak sikerre, ezáltal kitartásra is nevelnek. A gyermekek önállósodási próbálkozásai gyakran kudarcba fulladnak, ezért láthatunk számos olyan mesét, amelyekben a hőst először lebecsülik, ostobának tartják, majd végül győztesként kerül ki. Ezzel erősítve a gyermeket, hogy a csalódások miatt nem szabad feladni, mert az erőfeszítéseket siker koronázza. A szeparációs szorongást oldja, hogy a mesehősöknek is ki kell lépniük a világba, hogy megtalálják a helyüket. A gyermekeknek ahhoz, hogy el tudják sajátítani az erkölcsi viselkedést, előbb meg kell ismerniük az ehhez szükséges érzéseket, ezek burkolt formában vagy a narrátor szerepében jelennek meg a mesékben. Egyes mesék az élet problémáival nyíltan szembesítik a gyermekeket, de ezeket tömören és egyértelműen közlik nem zavarva össze őket. A mese a gyógyítás és gyógyulás eszköze is lehet. A folyamat lényege a projekció (a bennünk levő gondolatok, érzések, tudattartalmak kivetítése). Ezek feltárásában segíthet a mese, a mesehősök jelleme. Szinte minden mesében megjelenik

²⁴ Bruno Bettelheim: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek (2000) Corvina Kiadó, Budapest

mindkét biológiai nemet képviselő szereplő, akár eltérő korosztályból. Ruházatuk, viselkedésük, magatartásuk, társadalmi szerepük és helyük a cselekményben egyértelműen meghatározott. A mesék szereplőinek a tulajdonságai, céljaik, összecsapásuk eredménye, a mese tartalma, erkölcsi tanulságainak levonása mind segítik és felgyorsítják a társadalmi beilleszkedést, a szocializáció folyamatát. A helyes értékrend, magatartás, viselkedés szabályainak elsajátításában tehát a mese nélkülözhetetlen eszköz a gyermekek számára, mind írott, mind vizuális formában.

Ha az előbb említett kritériumok nem valósulnak meg a gyermekeknek szánt tartalmakban, akkor az negatív hatásokkal bírhat. Ezek azonban még számos egyéb faktortól függenek, mint ahogy arról már korábban is szó volt. *Thomson és Austin* 2003-as összefoglalása szerint a gyerekek teljesítménye akkor a legjobb, ha a televízió beépül tevékenységeik közé, de nem ez a legfontosabb dolog az életükben. A hatás szempontjából a nézett program minősége sokkal fontosabb, mint a televízió eredendő tulajdonságai. A minőségi gyerekműsorokból előnyük származhat. A megfelelő műsorok nem akadályozzák intellektuális fejlődésüket, teljesítményüket.

3.2. Egy rajzfilm, mint minta az óvodáskorú gyerekek számára

Munkám során gyakran említettem az elsődleges szocializáció és elsősorban a szülők felelősségét a televízió és a gyermekek kapcsolatában. Azonban be kell látnunk, hogy nincs könnyű dolga a szülőknek sem, hiszen ki kell választaniuk a gyermekeknek szóló legkülönbözőbb televíziós tartalmak közül a legjobbat gyermekük számára. Milyen is a legjobb? Ennek szemléltetésére választottam én is egy rajzfilmet a Caillou-t, amely egy kanadai flash animáció sorozat. A flash animációk Amerikában a kilencvenes évek végén tűntek fel. Fogalma nem csak a fájlformátumra utal, hanem egy vizuális stílus neve is, amely jelentősen megkönnyíti a gyártást, mert nem szükséges az animációk minden egyes fázisának megrajzolása, elegendő a kulcskockákat megadni, a köztes helyzeteket egy program számítja ki.

A Caillou egy 1997-2006 között futó, színes, kanadai televíziós sorozat, mára 110 epizóddal. Caillou egy eredetileg francia, de világszerte rendkívül népszerű könyvsorozat főszereplője. Az alkotók célja minden könyv esetében, hogy a kisgyerek önálló személyisége fejlődjön, miközben arról tanul, hogy hogyan élhet harmóniában az őt körülvevő világgal. Caillou egy okos gyerek, így az óvodáskorú gyerekek könnyen tudnak azonosulni vele, közel

érzik magukhoz és ennek révén magukat látják minden részben. Az átgondoltan megírt párbeszéddek és az egyszerű, de élénk színű illusztrációk a kicsiket szórakoztatják, a szülőknek pedig fogódzót nyújtanak a nevelésben. Megértése rendkívül egyszerű, és a gyerekek mindennapi kihívásait tükrözi. A párbeszéddek is könnyen érthetőek. Caillou történeteinek keresztül a gyerekek számára bonyolult dolgok érhetővé válnak. Caillou szülei az ideális szülőket jelenítik meg, akik a gyermek kérdéseire mindig jó válaszokat és problémáira megfelelő megoldásokat találnak. A példamutató szülők mellett az elbeszélő fejezi ki Caillou érzéseit (félelem, harag, szomorúság), amelyekre a gyerekek sokszor önmaguktól még nem képesek. Az egyes televíziós epizódok időtartama 5-10 perc.

Caillou a sorozat főszereplője, egy négy éves kisfiú, aki elindult felfedezni a világot, útján a szülei és a barátai is elkísérik. Már mindent úgy szeretne csinálni, mint egy felnőtt, ezért mindent meg akar ismerni. Caillou édesanyja segít gyermekének az élet minden terén. Édesapja támogatja fiát, amikor kell, főleg a technikai jellegű feladatokban. Rosie a 2 éves húga, akivel jól eljátszik, de néha bajba keveri Caillou-t. Nagymamája kreatív ötleteket ad, ami által Caillou önmaga meg tudja oldani problémáit. Nagypapája legfőképpen a szabadban szeret tevékenykedni unokájával.²⁵

A főcímmel szövege is sokat elárul a Caillou című rajzfilmről.

Nem vagyok kisgyerek, piff paff és nagy leszek, halld meg az én nevem Caillou.

Nézd mennyi újdonság, vár rám sok bohóság, várd meg, hogy mit mesél Caillou.

Hidd el az élet mindig tréfás, de van úgy, hogy elkel egy kis támogatás.

Felnőni, nem nehéz, élvezni kell és kész, nézd meg, hogy megy nekem Caillou.

Caillou kalandjai során általában valamit nem csinál megfelelően, vagy rosszul kezel egy számunkra már mindennapos szituációt otthon vagy az óvodában. A sorozat végén pedig minden esetben megszületik a helyes megoldás és a tanulság. Olyan kérdések merülnek fel benne, amelyek a gyermekek fejében is megfogalmazódhatnak a világ megismerése közben. Valamint minden részben vannak komolyabb információk is elrejtve, amelyek általában valamilyen játékos szituációban jelennek meg. A sorozatot 2-6 éves korosztály számára készítették gyermekpszichológusok bevonásával, így tökéletesen illeszkedik a korosztály érdeklődési köréhez is. Fontos elem, hogy Caillou-nak van egy kishúga is, aki egyszerűbben fogalmaz, kevesebbet beszél, többet mutogat és más dolgok érdekesek számára, mint testvérének, ezáltal a kisebb korosztály is meg van szólítva.

²⁵ <http://en.wikipedia.org/wiki/Caillou>, <http://de.wikipedia.org/wiki/Caillou>

A Virginiai Egyetem 2012-es Pediatrics folyóiratban megjelent tanulmányában, a Caillou című mese hatását vizsgálta az óvodás korú gyermekek koncentráció- és kognitív képességeire. A tanulmány során három csoportban négy éves gyermekeket figyeltek meg egyes tevékenységeik során. Az egyik csoport a Caillou, a másik SpongyaBob kockanadrág című rajzfilmet nézte, a harmadik csoport pedig rajzolt képeket. Kilenc perc után tesztelték a gyerekek mentális funkcióit, azok a gyerekek, akik a Caillou-t nézték hasonlóan jó eredményeket mutattak a rajzolt képek csoportjába tartozó gyerekekkel. Mindketten sokkal jobban teljesítettek, mint az a csoport, amely a SpongeBob epizódokat nézte, ahol a teljes jelenetben átlagosan minden 34 másodperc után képváltás történik, így kevesebb idejük van a gyerekeknek az értelmezésre. Míg a Caillou, egy lassabb tempójú oktatási céllal létrejött sorozat a gyerekek számára.²⁶

Caillou történetei Magyarországon még nem annyira népszerűek, sem könyv, sem sorozat formájában. Még csak nemrég jelent meg pár fordítása, pedig véleményem szerint egy tökéletes példája a mai modern rajzfilmeknek. Ráadásul kutatás is igazolja, hogy hasonló jó eredményeket lehet általa elérni a gyerekeknél, mint a rajzolt mesék esetében.

4. Van-e ok a pánikra? A televízió hatása a gyerekekre

A televízió gyerekekre gyakorolt hatásának megállapítása egy nagyon nehéz és összetett kérdés, amivel már számos kutatás foglalkozott, mégsem jutott még senki megingathatatlan bizonyítékra. A probléma ennek vizsgálatakor, hogy számtalan módon reagálnak a gyerekek a rajzfilmekre, a mesékre. Különböző hatásokat érnek el a gyermekeknek szánt tartalmak úgy, hogy nyoma sincs általános mintának vagy iránynak. Éppen ezért több különböző, egymásnak teljesen eltérő vélemény alakult ki azzal kapcsolatban, ami a televízió hatását illeti.

Ennek megfelelően a média hatásával foglalkozó kommunikációelméleti megközelítéseket is két csoportra oszthatjuk, kritikai és alkalmazott jellegű megközelítések csoportjára. *Paul Lazarsfeld* a 20. századi szociológia egyik legnagyobb alakja szerint „a kritikai attitűd arra törekszik, hogy a médiagyakorlat háttérében lévő problémákat és hibákat feltárja, majd összekapcsolja őket társadalmi kérdésekkel. Az alkalmazott elmélet a

²⁶ <http://www.partnersinpediatrics.info/doctor-download/126-spongebob-caillou-and-a-box-of-crayons.html>

kommunikációs folyamatok megértését igyekszik gyakorlati problémák megoldásának szolgálatába állítani.”²⁷

A társadalomkritika elmélete kifejezés a Frankfurti Iskola néven ismert német tudóscsoporttól ered. „A médiáról való közgondolkodás fősodrát a mai napig a frankfurti iskola hagyományaiban gyökerező radikális szemlélet határozza meg.” Theodor Adorno, Max Horkheimer, később Jürgen Habermas nyomán terjedt el az a felfogás, hogy „a média hatalom, olyan eszköz, amely képes befolyásolni a közvéleményt és a közgondolkodást.”²⁸

A frankfurti iskola fénykora, vagyis a 20. század közepe óta azonban átalakult a média rendszere, a közszolgálati média elvesztette monopóliumát, megjelentek a kereskedelmi médiumok, a minőségi sajtó példányszáma csökkent, a bulvárlapoké növekedett. Ez a tendencia a mai napig megfigyelhető. Az a hagyományos gondolkodásmód, amelyet a frankfurti iskola képvisel egyre kevésbé tartható.

Az újabb kutatások – különösen az 1970-es évek eleje óta – arról szólnak, hogy a média vélemény- és viselkedésformáló hatásának irányát és mértékét nem lehet előre jelezni. Így megjelent egy új médiakutatási paradigma is, amelyet birminghami iskolának nevezhetünk. Azt mondja, hogy „nem a média használja a közönséget céljaikra, hanem a közönség használja a médiát saját szükségletei kielégítésére.”²⁹

Ami miatt ezek az újabb kutatások nem érvényesülnek az a morális pánik, amit a frankfurti iskola óta folyamatosan terjesztenek, főleg ami a gyerekek és a televízió kapcsolatát illeti. „A morális pánik régebben az események moralizáló túlreagálását jelentette. Mára ez a fogalom jelentősen átalakult, ma a morális pánikokhoz való korlátozó és öntudatos viszonyt jelenti.”³⁰

Az alkalmazott és kritikai iskola képviselőinek véleménye jelentősen eltér egymástól. A médiapesszimista, frankfurti iskola által képviselt, kritikai álláspont az, amelyet többek között *Neil Postman* képvisel „*a gyerekkor halála*” elméletével. „E szerint a televízió és az elektronikus média más formái legalábbis elmosták, netán egyenesen eltörölték a felnőtt és a gyerekkor közötti határt.”³¹ Gondolatmenetük lényegét úgy fogalmazták meg, mint „Túl gyorsan és túl hamar felnőni”(Elkind). *Elkind* Piaget gyermekfejlődési modellje nyomán azt mondja, hogy a gyerekek csak azt tudják ténylegesen megtanulni, amelynek a megtanulására már készen állnak. *Elkind* és *Winn* véleménye szerint a gyerekek még nem állnak készen, a televízió siettet a felnövésüket, ez pedig különböző társadalmi problémákhoz vezet, a szülők

²⁷ Denis McQuail: A tömegkommunikáció elmélete 15.o. (2003) Osiris Kiadó

²⁸ http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_02_nyar/03_frankfurti_birminghami_iskola

²⁹ http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_02_nyar/03_frankfurti_birminghami_iskola

³⁰ Császi Lajos: Tévéerőszak és morális pánik 9. oldal (2003) Új Mandátum Kiadó

³¹ David Buckingham: A gyerekkor halála után 39. oldal (2002) Helikon Kiadó

kezeből pedig kiesik a kontroll. Szerintük mindegy, hogy mit néznek a gyerekek, mindenképpen megfosztja őket az egészséges cselekvésektől. *Neil Postman* az írás-olvasás mítoszaival még súlyosabb félelmet testesít meg „A gyerekkor eltűnése” című munkájával. Véleménye szerint eltűnő félben van a felnőttek és a gyerekek közötti különbség, és azt állítja a nyomtatás hozta létre a gyerekkort és ezt most az elektronikus média eltünteti. A nyomtatott szöveg előnye, hogy elrejtje a felnőttek titkait, azok elől, akik még nem tanultak meg írni-olvasni, a televízió ezzel szemben „mindent feltáró médium”.

A kritikai nézet szerzőinek álláspontjai lényegükben konzervatívak és egyfajta pesszimizmus jellemzi őket. A gyermeklét halálának gondolatát azonban komolyan véve az előbbi megközelítések korlátjaival is szembe kell néznünk. Ugyanis a médiumokat és a közönséget egyneműnek tekintik, és a médiát tartják egyedüli felelősnek a problémákért. Ráadásul más társadalmi hatásoktól függetlennek tekintik a technikát. „A gyereket a média manipulációival szemben passzívnak és kiszolgáltatottnak tartják.”³² Márpedig a televízió nem kerüli meg a gondolkodási folyamatokat és képzeletbeli, érzelmi és értelmi befektetést is igényel. A nyomtatott médiumokat favorizálják, pedig úgy is értelmezhetjük, hogy éppen a nyomtatott szöveg az, amely hajlamos elválasztani a gyerekeket a felnőttektől és a televízió inkább újraegyesíti őket, mert az mindenki számára feldolgozható szimbólumokból áll. Ezeknek a feltételezéseknek nincs igazán tapasztalati alapjuk. „Azzal, hogy a gyermeklét halála tétel elutasítja a gyerekek aktív részvételét a maguk kultúrájának kialakításában és passzív áldozatoknak tekinti őket, hatékonyan biztosítja, hogy legyen miért kétségbeesni.”³³ Viszont felvetnek kérdéseket, amelyekre oda kell figyelnünk, hiszen nagy horderejű változásokra figyelmeztetnek.

Ezeknek a változásoknak az értelmezésére újabban megjelent egy pozitívabb megközelítés is. Eszerint a gyermek nem tehetetlen áldozat, mert van egy ösztönös médiaolvasó képessége. Az új médiatechnikák lehetőséget adnak a gyerekek kreativitásának fejlődésére, közösségük létrehozására. „Az új médiát demokratikusnak, sokszínűnek és aktív részvételt kívánónak tartják, és ezzel a fiatalság körében a tudatosság olyan új formáit alakítják ki, amelyek révén meghaladhatják szüleik és tanáraik nemzedékének korlátozott elképzeléseit.”³⁴ A legalapvetőbb pozitív szemléletű elmélet *Don Talpescott* nevéhez fűződik. Véleménye szerint a gyerekek intuitív, spontán módon létesítenek kapcsolatot a digitális

³² David Buckingham *A gyermekkor halála után* 71. oldal (2002) Helikon Kiadó

³³ David Buckingham *A gyermekkor halála után* 73. oldal (2002) Helikon Kiadó

³⁴ David Buckingham *A gyermekkor halála után* 77. oldal (2002) Helikon Kiadó

technikával, mintha lenne valami eredendő tudásuk, amely így pozitív eredményekhez vezet. Olyan ösztönös bölcsesség birtokában vannak, amely a felnőtteknek nem adatik meg. „Ne az legyen a célunk – közli-, hogy meghiúsítsuk a gyerekek hozzáférését az ilyen anyagokhoz, hanem hogy felruházzuk őket a kezelésük képességével.” Lehetőséget adnak a gyerekek kreativitásának fejlesztésére, közösségük létrehozására. A másik főbb optimista szemléletet Katz képviseli, aki szerint a szülők egyre konzervatívabbak, képtelenek megérteni az információs forradalmat. Emiatt generációs szakadék alakulhat ki köztük. Így arra szólítja fel a szülőket, hogy figyeljenek a gyerekekre és tartsanak lépést velük. „A mai gyerekek – állítja Katz- az interaktivitást tekintik értéknek, értékelik a sokszínűséget, az őszinteséget, és nem szeretik azt a médiát, ami túl komolyan veszi önmagát.” „Ők már egy új rend polgárai”. Szerinte a gyerekek erkölcsi joga, hogy hozzáférhessenek a médiakultúrához és ugyanígy egyezségre kell jutniuk a szülők feltételeivel.

Ez az optimizmus nagyon vonzó. Ezek a szerzők a gyermekek kritikai éleslátását és kompetenciáját hangsúlyozzák. A fiatalokat aktív résztvevőként kezelik. Azonban itt is találkozhatunk olyan összetevőkkel, amelyek kimaradtak a vizsgálatok során. Például, hogy a médiumok miként tervezik meg és állítják elő a médiatartalmakat és hogy ezeket a gyermekek ténylegesen, hogyan használják. Valamint még azt is hajlamosak figyelmen kívül hagyni, hogy a társadalmi közeget vizsgálják, amelyben a médiatartalmak megjelennek. Az utóbbi tényező azért is rendkívül meghatározó, - ahogy *Denis McQuail* mondja -, mert „A média a társadalmon belül külön társadalmi intézményt alkot, amelynek saját szabályai és eljárásai vannak, de amelyet meghatároz és korlátoz a szélesebb társadalom.”

Az egyik oldalon tehát az áll, hogy az új médiumok felmérhetetlen pozitív lehetőségeket jelentenek, a másik oldal szerint ártalmasak. A televíziót kezdetben oktatási médiumként népszerűsítették, sokan a jövő oktatását vélték benne felfedezni. Aztán hirtelen a televízió átveszi a tanár helyét és ez szorongást és aggodalmat szül. Tehát érdekes kettősséget figyelhetünk meg a téma megközelítésében. De akár jóként, akár rosszként fogjuk fel ezeket a változásokat, mindenképpen úgy kell értelmeznünk, hogy egy elkerülhetetlen fejlődés részei, amelyet a mindennapjaink során alkalmazunk. „A technika az a tényező, amely átalakítja a társadalmi kapcsolatainkat, megváltoztatja a kultúráról alkotott alapvető fogalmakat és ami a legfontosabb, gyökeresen átváltoztatja a tanulás és a gyermeklét jelentését.”³⁵

³⁵ David Buckingham: A gyermekkor halála után 81. oldal (2002) Helikon Kiadó

Konklúzió

A televíziónak még a számos új médium megjelenése mellett is kiemelkedő szerepe van életünkben és ezáltal a gyermekeink életében is. A televíziónak éppen annyi negatív, mint pozitív hatása lehet, ha rosszul használjuk, ha nem vagyunk tisztában a hatásaival, és ha nem megfelelő a környezet, amelyben használjuk. Ezért a káros hatások visszaszorításához nemcsak a média és a családok szerepe fontos, hanem a társadalom szabályozó funkciói is. A szocializáció folyamata a televízió elterjedésével párhuzamosan megváltozott. Ma már a szülők, az iskola, a barátok mellett a televízió is szerepet játszik a gyerekek életében, személyiségük kialakulásában. A gyermekkor is megváltozott a családszerkezet és a televízió által, az életstílus megváltozásával.

A televíziózás mennyiségi és minőségi változói és a család szocializációs hatásai összefüggenek egymással. Azok a gyerekek, akik olyan közegben nőnek fel, ahol nincsenek meg a mintául szolgáló megfelelő szülői értékek, a gyerekek több időt töltenek el a képernyő előtt ülve, védtelenül. Általában olyan műsorokat néznek, amelyek nem kifejezetten a korosztályuknak készültek, amely által gyengül az amúgy is rossz minőségű szocializáció. Azokban a családokban, ahol figyelnek arra, hogy a gyerekek mennyi időt töltenek el a televízió előtt és mit néznek, valamint egyéb szabadidős programokat szerveznek, jobb minőségűvé válik a szocializáció, de még itt sem valósul meg a valódi kontroll és kommunikáció.

A televízióban látottak feldolgozásához szükséges egy bizonyos kor elérése. Ugyanis kiszámíthatatlan következményekkel járhat, ha a gyerekek nem nekik szóló tartalmakat néznek. A gyerekek nem mindig értelmezik ugyanúgy a tévében látottakat, mint a felnőttek. Nehéz számukra a realitás és a fikció megkülönböztetése. Ráadásul a filmes televíziós nyelv másképpen jeleníti meg az eseményeket, jelenségeket, mint az írás vagy éppen az előszó. Márpedig a tévényelv gyereki megértése kihatással van a tartalmi hatásokra is.

A mese nagyon fontos a gyerekek életében, az első „külön világ” megteremtését szolgálja. A történetek azért lényegesek a gyerekek számára, mert az elmondottak, manapság inkább a látottak alapján sajátítják el a nemi, társadalmi, életkori szerepeket. A mai mesék teljesen átalakultak, felgyorsultak, de ehhez a 21. századi gyerekek alkalmazkodtak.

A televízió mindenütt jelen van, hatása minden szintén érezhető valamilyen mértékben. A televíziós hatások azonban nagyon összetettek. Rengeteg olyan tényező van, amely befolyásolja mértékét és irányát. Van pozitív és negatív hatása is. Így a helyes út az lenne, ha a gyerekek személyiségfejlődését semmi sem befolyásolná károsan. A médiumok az

erkölcsi értékeket közvetítenék, főleg azokban a tartalmakban, amelyek a gyerekeknek szólnak. Ehhez azonban nemcsak a törvényi szabályozások betartására van szükség, hanem arra is, hogy a befogadók „képviselői” – a szülők, a pedagógusok, a pszichológusok – együttesen ruházzák fel a gyerekeket a televízióban esetlegesen megjelenő negatív hatások kivédésének képességével, hiszen a tömegmédiát megkerülni nem lehet, és nem is kell.

Irodalom

AGB Nielsen kutatások

<http://www.agbnielsen.net/whereweare/dynPage.asp?lang=local&id=318&country=Hungary>

Bagdy Emőke (1986) Családi szocializáció és személyiségzavarok. Nemzeti Tankönyv Kiadó, Budapest.

Bruno Bettelheim (2000): A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek, Corvina Kiadó, Budapest

David Buckingham (2002) A gyermekkor halála után Helikon Kiadó

Denis Mcquail (2003) A tömegkommunikáció elmélete. Osiris Kiadó

Denis Mcquail (1979) A televíziós hatás alternatív modelljei. Tankönyv Kiadó

Dr. Bognár Bulcsu (2011) Tömegmédia, manipuláció, közösség. Vigilia

<http://www.vigilia.hu/regihonlap/2010/11/bognar.html>

Gabos Erika (2008) A média hatása a gyerekekre és a fiatalokra. Nemzetközi gyermekmentő szolgálat Magyar Egyesülete, Dobogókő.

Gerbner, George (2002) *A média rejtett üzenete*. Osiris Kiadó, Budapest.

Jostein Gripsrud (2007) Médiakultúra, médiatársadalom. Új Mandátum Könyvkiadó

Kiss Éva (1998): A televízió káros hatásai az ifjúság fejlődésére. *Család, gyermek, ifjúság*, 1. sz. 15–18 o.

Kiss Judit (2004) A televízió hatása a kisiskolás gyerekekre

<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2004-09-ta-Kiss-Televizio>

Kósa Éva, Vajda Zsuzsanna (1998) Szemben a képernyővel. Eötvös József Könyvkiadó

Mérei Ferenc- V.Binét Ágnes (1975): Gyermeklélektan, Gondolat Kiadó, Budapest

ORTT (2002): ORTT elemzések. www.ortt.hu/elemzesek.htm

Ranschburg Jenő (2006) Áldás vagy átok? Gyerekek a képernyő előtt. Saxum Kiadó

Szávai Ilona (2007) Tévé előtt védtelenül. A média hatása a gyerekekre. Pont Kiadó

Szilády Szilvia (1999): Erőszak és brutalitás a magyar televíziós műsorkínálatban. *JEL-KÉP*, 33. 49–67 o.

Vetrő Ágnes (1991) A televízió és a gyermek. Animula Egyesület

<http://en.wikipedia.org/wiki/Caillou>, <http://de.wikipedia.org/wiki/Caillou>

http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_02_nyar/03_frankfurti_birminghami_iskola

<http://www.partnersinpediatrics.info/doctor-download/126-spongebob-caillou-and-a-box-of-crayons.html>

http://mediatanacs.hu/dokumentum/34020/1265715211tematikus_gyerekcsatornak_20100209.pdf

<http://nrc.hu/termek/vmrkids>